

Waldemar FURMANEK

*Prof. zw. dr hab., Uniwersytet Rzeszowski, Katedra Pedagogiki Pracy i Andragogiki,
Wydział Pedagogiczny, ul. Ks. Jałowego 24, 35-310 Rzeszów; furmanek@ur.edu.pl*

**NOWA STRATYFIKACJA SPOŁECZNA WSKAŹNIKIEM
PRZEMIAN CYWILIZACYJNYCH
(A NEW SOCIAL STRATIFICATION INDICATOR
OF CIVILIZATIONAL)**

Słowa kluczowe: cywilizacja informacyjna, społeczeństwo informacyjne, stratyfikacja, podział cyfrowy, wykluczanie cyfrowe.

Keywords: information civilization, information society, stratification of the digital divide, digital exclusion.

Streszczenie

Nowa fala przemian cywilizacyjnych generuje nowe społeczeństwo. Określane jest ono różnymi terminami, w tym jako społeczeństwo cyfrowe, społeczeństwo wiedzy, społeczeństwo zero-jedynkowe. I to właśnie jest obiektem zainteresowania. Wykluczenie cywilizacyjne osób nieposługujących się technologiami informacyjno-komunikacyjnymi dotyczy dużej warstwy społecznej. Rośnie w siłę warstwa kognitariuszy i robotników wiedzy. Obok niej pojawia się grupa NEET oraz grupa ludzi o niskiej kulturze informacyjnej. Rodzi to wyzwania dla dydaktyki informatyki.

Summary

A new wave of civilizational changes generates new society. It is referred to the various terms, including a digital society, the knowledge society, the one-zero public. And that is the object of interest. Civilization exclusion of people who do not use an ICT affects a large social stratum. It increases a layer of knowledge workers. Next to it there is a group of NEET people (*not in employment, education or training*) and low information culture people. This raises challenges for the teaching of computer science.

Wstęp

*Każde medium zmienia jakąś część naszego życia –
nasze sposoby porozumiewania się, pracy, czy rozrywki.
Sieć zmienia... wszystko na raz,
a przy okazji wiele innych jeszcze rzeczy.*

D. de Kerckhove

Dydaktyka informatyki w systemie swojej dla tej subdyscypliny problematyki badań uwzględnić powinna szeroko rozumiane przemiany cywilizacyjne, które są wynikiem **wszehobecności technologii informacyjnych**, jako technologii kluczowych społeczeństwa informacyjnego.

Już sam fakt, że technologie informacyjno-komunikacyjne są uznane za technologie kluczowe, co oznacza technologie definiujące, skłania do pytań o ich wpływ na rozmaite zjawiska społeczne. Wszak świadomi jesteśmy tego, że **istota każdej technologii leży poza nią samą**.

W analizach dotyczących współczesności (w tym przemian, jakie w niej zachodzą) oraz w poszukiwaniu prawidłowości, które pomogłyby zrozumieć zależności i uwarunkowania analizowanych zjawisk, warto zwrócić uwagę na **społeczne konsekwencje upowszechniania technologii kluczowych** dla danej fazy rozwoju cywilizacji.

W tym opracowaniu przedstawiam wybrane problemy stratyfikacji społeczno-zawodowych dotyczące przede wszystkim podziału zero-jedynkowego. W sposób niepełny, lecz jednoznacznie wskazuję na to, że jednym z ważniejszych czynników tych przemian jest upowszechnienie technologii informacyjno-komunikacyjnych. Dokładniejsza analiza zależności ujawnianych w przyjętych modelach stratyfikacji pozwala wyprowadzić wnioski dla modelowania systemu edukacji, w tym przede wszystkim **edukacji informacyjnej**, co czynić powinni badacze dydaktyki informatyki, aby zapobiegać wykluczaniu nawet pojedynczej osoby. Zrozumienie tych zjawisk pozwala także ocenić miejsce Polski w raportach prezentujących te zjawiska na tle innych krajów Europy.

1. Istota stratyfikacji społecznych

Znamienną cechą współczesności jest zmienność form organizacji aktywności społecznej i zawodowej człowieka. Dotyczy to zarówno jednostek, jak i wspólnot. Ten aspekt współczesności uzewnętrznia się przede wszystkim w następujących zjawiskach:

- przemianach w świecie zawodów, co jest konsekwencją unowocześniania stosowanych technologii;
- wpływie powszechności technologii informacyjno-komunikacyjnych;

- wzroście specjalizacji zawodowej (to prowadzi do dezintegracji), przy jednoczesnym rozwoju integracji zawodowej¹;
- nasyceniu technologii przemysłowych technologiami informacyjno-komunikacyjnymi (np. elastyczne linie technologiczne, technologie logistyki);
- podniesieniu znaczenia współdziałania i współkomunikowania ludzi różnych zawodów;
- wzroście uzależnienia kompetencyjnego pomiędzy zawodami, zakładami, a nawet państwami;
- zmianie struktury zatrudnienia w poszczególnych zakładach pracy, jak też i gospodarce kraju;
- wzroście zatrudnienia w usługach, upowszechnieniu e-usług;
- zmniejszaniu zatrudnienia w typowych formach gospodarowania w rolnictwie. Pojawiają się coraz szersze formy działalności tzw. okołorolniczej i wspomagającej rolnictwo;
- stałej obecności znaczącej grupy ludzi pozbawionych pracy;
- pojawieniu się coraz więcej znaczącej dla rozwoju cywilizacyjnego grupy pracowników związanych z technologiami zaawansowanymi².

Do opisu znacznej części wymienionych zjawisk stosuje się metody analizy stratyfikacji społecznych, zawodowych, społeczno-zawodowych.

2. Pojęcie i modele stratyfikacji

Pojęcie **stratyfikacja** – zgodnie z zapisami *Słownika wyrazów obcych* – ma przynajmniej trzy znaczenia: 1) oznacza **podział czegoś na części**, warstwy; rozwarstwianie; 2) **dzielenie się czegoś na warstwy**, powstawanie warstw według różnych kryteriów³, np. warstw wody o różnych temperaturach, warstw dochodowych społeczeństwa; 3) w agrotechnice: stratyfikacja nasion – jedna z technologii przygotowania nasion do kiełkowania i wyboru tych o największej sile kiełkowania⁴.

Stratyfikacja społeczna – w rozumieniu socjologów – nazywana inaczej „uwarstwieniem społecznym”. Związana jest z analizą zjawisk społecznych występujących w wybranych warstwach społeczeństwa. Z historii znamy cztery podstawowe systemy stratyfikacji społeczeństw ludzkich: niewolnictwo, system kastowy, system stanowy i system klasowy⁵.

¹ T. Kotarbiński, *Sprawność i błąd*, Warszawa 1971.

² Por. W. Furmanek, *Humanistyczna pedagogika pracy. Praca człowieka w cywilizacji informacyjnej*, Wyd. UR, Rzeszów 2014.

³ I. Kamińska-Szmaj (red.), *Słownik wyrazów obcych*, Wyd. Europa, Warszawa 2001.

⁴ T. Karpowicz, *Słownik ortograficzny języka polskiego*, Wyd. Muza, Warszawa 2006.

⁵ K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik socjologiczny*, Wyd. Graffiti, Warszawa 1997.

Stratyfikacja zawodowa uzewnętrznia się w przemianach świata zawodów (ewolucji zawodów), a także w strukturze zatrudnienia w poszczególnych sektorach gospodarki. Obydwa zjawiska są konsekwencją przemian w technologiach⁶.

Poszczególne warstwy społeczne wyróżnia się z uwzględnieniem określonych kryteriów analizy. Mogą być nimi: posiadane kwalifikacje formalne, wykonywany zawód, rodzaj działalności gospodarczej, poziom zdobytych kwalifikacji, czy kompetencje do korzystania z dobrodziejstw cywilizacji, w tym poziom kultury pracy w ujęciu osobowym i globalnym.

Najbardziej znanym modelem stratyfikacji, który funkcjonuje w świadomości społecznej, jest **uwarstwienie według sfery gospodarowania, czyli według zawodów wykonywanych**. Stosuje się w tym celu modele proponowane przez Międzynarodową Organizację Pracy (trój- i pięciosektorowej gospodarki). Ważnym społecznie modelem stratyfikacji jest ich klasyfikowanie według **poziomu prestiżu społecznego tego zawodu**, tzn. społecznego szacunku okazywanego poszczególnym zawodom i stanowiskom pracy. Prestiż jest subiektywnym kryterium stratyfikacji opartym na podstawach emocjonalnych i oceniających, które związane są z obiektywnymi czynnikami stratyfikacji: poziomem wykształcenia; wykonywanym zawodem; uzyskanymi dochodami; stopniem zamożności; wielkością konsumpcji; charakterem życia.

Nowe modele stratyfikacji społeczno-zawodowych budowane są także według innych rozmaitych modeli metodologicznych⁷. W odniesieniu do społeczeństwa cywilizacji informacyjnej mówi się o społeczeństwie sieciowym, w którym wyróżnia się model podziału cyfrowego **0–1** (ang. *digital divide: D–D*).

Ponadto modele te obejmują także inne coraz częściej następujące warstwy: elitę społeczną i gospodarczą, **netokrację, kognitariuszy**; proletariat (*białe i niebieskie kołnierzyki*), konsumptariat, pracowników wolnych zawodów, **prekariuszy** oraz grupę **NEET-esów**.

Niezależnie od tych spostrzeżeń za najważniejsze cechy współczesności – w obecnym stadium rozwoju globalizacji – badacze uważają dynamiczne **zmiany we wszystkich formach działalności człowieka**. Obok nich dostrzegać należy rosnącą w liczbach grupę ludzi zajmujących się technologiami informacyjnymi (**kognitariusze**). Należą do nich badacze, uczeni, programiści, pracownicy mediów, nauczyciele, studenci, wydawcy, pracownicy reklamy, pracownicy biur danych, ubezpieczeniowcy, prawnicy, maklerzy itd. Prawdziwość przewidywań A. Tofflera potwierdzają zmiany w strukturze zatrudnienia obserwowane na

⁶ T. Nowacki, K. Korabiowska-Nowacka, B. Baraniak, *Nowy słownik pedagogiki pracy*, Wyd. WSP TWP, Warszawa 1999, s. 242.

⁷ Pełną prezentację tej problematyki przedstawiam w swojej książce W. Furmanek, *Humanistyczna pedagogika pracy. Współczesność obiektem badań*, część czwarta: *Nowa stratyfikacja społeczna*, Wyd. UR, Rzeszów 2014.

przestrzeni ostatnich 200 lat, które doskonale oddają charakter zmieniającego się sposobu pracy człowieka, ale co ważniejsze – roli i funkcji człowieka w procesach pracy⁸.

Tabela 1. Znaczenie pracy z informacją w strukturze pracy w poszczególnych sektorach gospodarki

Rok	Rolnictwo	Przemysł	Usługi	Informacja
1800	87,2%	1,4%	11,3%	0,2%
1850	49,5%	33,8%	12,5%	4,2%
1900	35,3%	26,8%	25,1%	12,8%
1950	11,9%	38,2%	19,0%	30,8%
1980	2,7%	22,5%	28,8%	46,6%
2000	ok. 2,0%	ok. 20,0%	ok. 30,0%	48,0%

Źródło: D. Bell, *Koniec ery przemysłowej*, Warszawa 1973.

Zauważamy *niemal błyskawiczny* w latach 60. (w porównaniu z czasem trwania dwóch pierwszych fal) rozkwit sektora związanego z technologiami informacyjnymi – od niemal nieistniejącego na początku XIX wieku do dominującego pod koniec XX wieku. Dziś, na początku XXI wieku, możemy powiedzieć, że staliśmy się społeczeństwem informatycznym/informacyjnym.

W aktywności gospodarczej ludzi w tym społeczeństwie nastąpiły wielorakie zmiany jakościowe. Ich praca stała się nową pracą, prowadzącą do nowych wyników, o rosnącym znaczeniu. Są to utwory cyfrowe. Praca nad nimi i z nimi zmieniła charakter wysiłku człowieka, z wysiłku fizycznego (niemal cielesnego) na wysiłek intelektualny, z pracy replikacyjnej przechodzi się na pracę innowacyjną, z działalności odtwórczej do działalności twórczej. Liczą się wyniki pracy, w których nie jest najważniejsza ich materialna forma, ale informacja w nich zawarta. Dzisiejszy biznes – zarządzanie czy handel – opiera się w dużym stopniu na przepływie informacji. Wszystkie większe transakcje już dawno uległy dematerializacji i polegają na przelewach między światowymi giełdami, bankami czy firmami w formie cyfrowych sygnałów wymienianych między ich komputerami.

3. Koncepcja cyfrowego podziału

W szeroko prowadzonych analizach społeczno-zawodowych nie wystarcza już tradycyjny model stratyfikacji społecznej, który obejmował podział ludzi na warstwy społeczne z uwagi na ich podstawowe formy aktywności zawodo-

⁸ Przykładowo, w roku 1980 w rolnictwie USA zatrudnionych było 2,1%, w przemyśle 22,5%, w usługach 28,8%, w działach gospodarki związanych z informacją 46,6%.

wej⁹. Pojawiają się nowe koncepcje stratyfikacji zarówno społecznych, jak i zawodowych. Poszukuje się modeli nawiązujących do cywilizacji informacyjnej.

Źródłem przemian w rozumieniu i społecznym znaczeniu własności jest przechodzenie od klasycznego pojmowania rynku na rzecz tzw. **rynku sieciowego**. Wiąże się to w pierwszej kolejności z rezygnacją z bezpośredniej wymiany rynkowej towarów między sprzedającymi i kupującymi. W jej miejsce pojawiają się opłaty za wstęp, subskrypcję, członkostwo, **dostęp** do poszukiwanych dóbr. Wymiana dóbr ustępuje miejsca relacjom polegającym na krótkotrwałym dostępie klientów do serwerów działających w sieciach. Tradycyjne rynki odgrywają coraz mniejszą rolę. Firmy zaprzestają wymiany dóbr fizycznych i intelektualnych na rzecz **dostępu do nich**. Przez to nowa stratyfikacja wpisuje się w **model życia konsumpcyjnego współczesności**¹⁰.

Zdaniem L. Porębskiego **koncepcja cyfrowego podziału** (ang. *digital divide*) – została wysunięta przez J. Jaksona, który akcentował różnice w korzystaniu z komputera i Internetu przez osoby z krajów rozwiniętych i rozwijających się, pomiędzy ludźmi o różnym statusie społeczno-ekonomicznym, pomiędzy ludźmi na różnych etapach życia, pomiędzy mężczyznami i kobietami oraz pomiędzy regionami. Jak wskazuje L. Porębski, w skali makro cyfrowy podział obejmuje takie zmienne jak: poziom dochodu, rasę, płeć, czy pochodzenie etniczne¹¹.

Jednakże cyfrowy podział nie przebiega jedynie w skali makro, ale także pomiędzy jednostkami w skali opisującej poziom dostępu i umiejętności korzystania z cyfrowych usług przez mieszkańców poszczególnych województw. Jak zauważają amerykańscy badacze, cyfrowy podział odnosi się do konkretnych różnic pomiędzy stopniem komputeryzacji wskazującym na:

- możliwość dostępu do komputerów/Internetu w pracy, w domu, w przestrzeni publicznej, u przyjaciół;
- możliwości uzyskania umiejętności obsługi komputera i Internetu.

W społeczeństwie informacyjnym, groźba podziału na tych, którzy mają dostęp do nowoczesnych technologii oraz tych, którzy tego dostępu nie mają, staje się główną przeszkodą w budowaniu spójnej sieciowej społeczności ludzi korzystających z informacji. Czynnikiem istotnie różnicującym grupy społeczne funkcjonujące w ramach społeczeństwa informacyjnego jest ich aktywność lub możliwość funkcjonowania w obszarach związanych z wykorzystywaniem technologii

⁹ Por. W. Furmanek, *Edukacja a przemiany cywilizacyjne*, Wyd. Oświatowe FOSZE, Rzeszów 2010.

¹⁰ Por. W. Furmanek, *Humanistyczna pedagogika pracy. Współczesność obiektem badań*, Wyd. UR, Rzeszów 2014.

¹¹ L. Porębski, *Spółczesność informacyjna jako realizacja idei zrównoważonego rozwoju* [w:] L. Haber, *Spółczesność informacyjna – wizja czy rzeczywistość*, II Ogólnopolska Konferencja Naukowa, AGH, Kraków 2004, s. 190.

informacyjnych, ich interaktywności i multimedialność, które z kolei uzależnione są od dostępu do technologii informacyjnych i komunikacyjnych¹². Uwzględniając powyższe kryterium w społeczeństwie informacyjnym **wyodrębnić można dwie grupy ludzi** (podział zero jedynkowy, czyli tzw. *digitalizacja społeczna*; 1–0)¹³.

Pierwszą warstwę tworzą ci ludzie, którzy **nie umieją i nie mają dostępu** do technologii informacyjnych; ludzie niepotrafiący posługiwać się komputerem (0); ludzie korzystający doraźnie z sieci komputerowych, nieumiejący programować (0); ludzie, którzy nie chcą działać algorytmicznie – dla których podstawowym źródłem informacji są tradycyjne formy jej przekazu (tj. prasa, radio, telewizja), u których brak umiejętności wykorzystania nowych możliwości, powoduje często osłabienie pozycji społecznej, wzrost niepewności i poczucia zagrożenia oraz stopniowe ograniczenie swojej aktywności.

Drugą warstwę tworzą ci, co **umieją i mają dostęp do technologii informacyjnych**. Należą do niej: ludzie systematycznie korzystający z technologii informatycznych i umiejący programować na poziomie elementarnym (1) oraz ludzie umiejący programować i w pełni korzystać z technologii komputerowych (1); w miarę swobodnie użytkujący ogólnie dostępne środki komunikacji i wykorzystujący zawarte w nich zasoby informacji, np. w pracy zawodowej lub w bezpośrednich relacjach i kontaktach z urzędami, bankami; wykorzystujący pełne możliwości nowoczesnych technologii informacyjnych, w celu m.in. kreowania przemian gospodarczych, społecznych lub politycznych, które wytwarzają informacje lub w sposób błyskawiczny ją uzyskują po to, aby ją efektywnie wykorzystać.

Zjawisko to – z uwzględnieniem dostępu do nowoczesnych technologii informatycznych – nazywane jest **cyfrowym podziałem** (ang. *digital divide*). Cyfrowy podział może być rodzajem akceleratora zmian. Pojawienie się tego nowego źródła nierówności społecznych nie oznacza nowej logiki, z jaką tworzona jest stratyfikacja społeczna. Swoistą nową kategorią wpisaną i opisującą zjawiska społeczeństwa informacyjnego jest **dostęp do sieci**. Oznacza to, że **brak dostępu do sieci nakłada się na istniejące podziały społeczne i w znacznym stopniu je powiększa**. Zjawisko to wpisuje się w charakterystykę powstającego obecnie tzw. *rynku dostępu*¹⁴.

¹² Zdaniem Umberto Eco na skutek stale rosnących różnic poziomu wiedzy stajemy się świadkami zmian w strukturze społecznej, która zaczyna składać się z trzech klas: **najniższej** – składającej się z osób, które nie potrafią posługiwać się komputerem, które nastawione są na korzystanie z informacji w sposób bierny; **średniej** – stanowiącej zbiór osób korzystających na co dzień z sieci komputerowej, ale niemających umiejętności programistycznych; oraz **najwyższej** – do której przynależą osoby, które opanowały umiejętność współpracy z komputerem i pełnego korzystania z jego możliwości, potrafią więc nie tylko odbierać informacje i korzystać z nich, ale także je tworzyć.

¹³ Por. B. Czerniachowicz, S. Marek, M. Szczepkowska, *Główne uwarunkowania funkcjonowania i rozwoju przedsiębiorstw przyszłości* [w:] *Podstawy nauki o organizacji*, red. S. Marek, M. Białasiewicz, Wyd. PWE, Warszawa 2008.

¹⁴ Por. J. Rifkin, *Wiek dostępu*. Wyd. Dolnośląskie, Wrocław 2001.

Cyfrowy podział związany jest nie tylko z brakiem dostępu do globalnej sieci, ale także z brakami w umiejętnościach korzystania z nich. Umiejętności te są zróżnicowane w zależności od wieku użytkowników. Jak zauważają to T. Goban-Klas i P. Sienkiewicz, mimo tego, że nowe media nie zawsze są konstruowane jako przyjazne użytkownikowi (tzw. *user friendly*), znajdują **głównie entuzjastów wśród młodzieży**. Osoby starsze nie zawsze się nimi interesują. Ludzie lepiej wykształceni za rzecz naturalną uważają znajomość technologii informacyjnych. Zwłaszcza wtedy, gdy nie mają one bezpośredniego związku z ich pracą. W strukturze użytkowników nowych środków techniki (przez młodych i starszych) tworzy się luka. Wiąże się to także z ich poziomem wykształcenia. Pojawia się pojęcie *analfabetyzm komputerowy*, który jest rodzajem *analfabetyzmu funkcjonalnego*. Zdaniem wielu autorów, staje się on obecnie tak dotkliwy, jak kiedyś analfabetyzm pierwotny, czy nieco później analfabetyzm literacki¹⁵.

Internet jest tworzony głównie przez ludzi młodych – i *de facto* na nich jest głównie nastawiony – stąd tak duża dynamika, ruch i jaskrawa ekspresja na licznych stronach WWW. Elementy te, nierzadko nasączone dużą ilością hiperlinków dezorientują ludzi starszych, nieprzyzwyczajonych do obcowania z wielowątkowym, multisensowym, nielinearnym tekstem. Jak zauważa R. Tadeusiewicz, „wszystkie te elementy peszą i wprawiają w zakłopotanie ludzi starszych, dla których samo tylko odczytanie ruchomego tekstu na ekranie monitora może być znacząco trudniejsze niż codzienne czytanie gazety”¹⁶. Nierównomierność w społecznej dystrybucji dóbr i osiągnięć cywilizacyjnych jest nieodłączną cechą każdego szybkiego rozwoju współczesności¹⁷.

Spółczesność informacyjna, którego dążeniem jest osiągnięcie korzystnej zmiany jakości życia wszystkich ludzi, generuje rozmaitego rodzaju trudności, w tym polaryzuje nierówności społeczne. Internet **wprowadza nierówności społeczne w nowy wymiar, wymiar cyfrowego świata** dzielącego ludzi na tych, którzy posiadają lub nie, dostęp do nowych technologii¹⁸.

Jednocześnie zjawiska te ujawniają, że dostęp do informacji jest elementem różnicującym nasze położenie społeczne. Informacja sama w sobie staje się wartością, gdyż daje szansę na podwyższenie swojej pozycji społecznej, jak i materialnej. Ośrodki centralne dysponujące „ważnymi” wiadomościami,

¹⁵ T. Goban-Klas, P. Sienkiewicz, *Spółczesność informacyjna: szanse, zagrożenia, wyzwania*, Wyd. Fundacja Postępu Telekomunikacji, Kraków 1999, s. 100–103.

¹⁶ R. Tadeusiewicz, *Spółczesność Internetu*, Akademicka Oficyna Wydawnicza EXIT, Warszawa 2002, s. 21.

¹⁷ T. Zasępa (red.), *Polska wobec wyzwań społeczeństwa informacyjnego*, Warszawa 2001, s. 116.

¹⁸ Por. M. Szpunar, *Digital divide, a nowe formy stratyfikacji społecznej w społeczeństwie informacyjnym – próba typologizacji* [w:] *Spółczesność informacyjna*, red. K. Wódcz, T. Wiczorek, WSB, Dąbrowa Górnicza 2007, s. 38–48.

umiejscowionymi głównie w aparacie władzy i środowiskach opiniotwórczych, mogą z łatwością manipulować pieniądzem bądź kapitałem politycznym¹⁹.

Rozwarstwienie społeczne utożsamia się często z luką informacyjną, której genezy należy szukać w różnicach poziomu rozwoju umiejętności komunikacyjnych pomiędzy warstwami o wyższym i niższym statusie, różnicach w ilości przechowywanych informacji – ludzie o wyższym statusie znają ważniejsze informacje, potrafią selekcjonować informacje²⁰.

Mit o egalitarnym społeczeństwie informacji staje się mało realnym modelem. Jak to zauważa R. Tadeusiewicz, coraz wyraźniej polaryzują się szanse w zakresie partycypowania różnych ludzi w społeczności Internetu²¹. Jak słusznie zauważa G. Böhme, „pozycję jednostki w obrębie całości społecznej określa już nie tylko status społeczny i zawód, lecz również dostęp do urządzeń technicznych i stopień uczestnictwa w systemie technicznym”²².

Żyjemy w trzech epokach jednocześnie, choć nieliczni ludzie mają tego świadomość. Dwie z nich, tracą swoje dominujące znaczenie, to klasyczna cywilizacja rolnicza i przemysłowa (klasyczny kapitalizm). Trzecia, związana z rewolucją informatyczną, to społeczeństwo informacyjne, epoka Internetu i generowanych przez niego nowych zjawisk społecznych²³.

Powstanie takich enklaw rozwoju pogłębia nierówności w świecie, w którym największą wartością stają się informacje, a nie dobra materialne, w którym żyjemy na skalę globalną dzięki sieci (nie zawsze myśląc lokalnie), w którym nie ma już stałości, a jedynie ciągła mobilność, niemożliwy już jest stary porządek polityczny, gospodarczy, społeczny i edukacyjny. Żyjemy już w innym świecie, innym od klasycznych wizji ładu społecznego.

Oprócz mechanizmów wykluczenia z dostępu do sieci, które można by uznać za obiektywne (techniczne, ekonomiczne, instytucjonalne), istnieją przyczyny, które nazywa się drugim poziomem *digital divide*. Odzwierciedlają one różnice w poziomie wiedzy. Składają się nań wszelkie bariery o charakterze mentalnym najczęściej związane z brakami określonego kapitału intelektualnego

¹⁹ M. Malikowski, *Przestrzeń jako wymiar struktury społecznej i społecznych nierówności*, [w:] *Spółczesność i przestrzeń zurbanizowana*, red. M. Malikowski, S. Solecki, WSP, Rzeszów 1999, s. 155.

²⁰ A. Górski, *Polityka i informacja* [w:] *Dylematy cywilizacji informatycznej*, red. A. Szewczyk, PWE, Warszawa 2004, s. 200.

²¹ R. Tadeusiewicz, *Spółczesność Internetu*, Warszawa 2002; R. Tadeusiewicz (red.), *Computer laboratory for medical students* [In Polish:] *Ćwiczenia z informatyki dla studentów medycyny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002, s. 285.

²² G. Böhme, *Antropologia filozoficzna*, IFiS PAN, Warszawa 1998, s. 147.

²³ A. Bard, J. Söderqvist, *Netokracja. Nowa elita władzy i życie po kapitalizmie*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2006. Książka jest głosem w debacie poświęconej wpływowi zmian w dziedzinie technologii informacyjnych na przemiany społeczne.

go, które sprawiają, że część ludzi używa Internetu w sposób dość ograniczony, nieefektywny i bierny.

Uwzględnić należy także takie zjawiska społecznie obserwowalne jak: brak zainteresowania nowymi technologiami, lęk przed ich używaniem, przekonanie o braku umiejętności lub rzeczywistą nieumiejętność ich wykorzystania, a także traktowanie Internetu głównie jako źródła rozrywki. Wskazuje to, że korzystanie z Internetu sprzęgnięte jest ze stylami życia, jakie wiodą jego użytkownicy. Sama kategoria stylu życia pozwala wskazać na złożone przemiany dokonujące się współcześnie w strukturze społecznej, dlatego w kolejnej części niniejszego artykułu rozwinę to pojęcie.

Pojęcie stylu życia definiowane jest w socjologii z perspektywy *homo eligens*, to jest z perspektywy wyborów dokonywanych przez ludzi w życiu codziennym. Wybory te nacechowane są aksjologicznie, ale oparte na sytuacyjnych, dynamicznych układach wartości. A. Siciński określa styl życia jako charakterystyczny dla danej zbiorowości sposób bycia w społeczeństwie. „Ten sposób bycia to specyficzny zespół codziennych zachowań członków owej zbiorowości, a dzięki temu umożliwiający ich społeczną identyfikację”. Jest on „(...) przejawem jakiejś zasady (zasad) wyboru codziennego postępowania spośród repertuaru zachowań możliwych w danej kulturze”²⁴. Styl życia traktowany jest zatem jako kulturowo uwarunkowany sposób realizacji potrzeb, nawyków i norm.

Zakończenie

Zarysowana w tym opracowaniu problematyka nie wyczerpuje kwestii analiz niezbędnych dla opisu współczesności. Pamiętając o podstawowej misji nauk pedagogicznych, jaką jest wspomaganie człowieka w rozwoju, nie możemy zapomnieć o jego niezbędnym uczestnictwie w działalności społeczno-gospodarczej.

W tym kontekście uwzględnienie przemian cywilizacyjnych, jakie dokonują się pod wpływem technologii definiujących współczesność jest dla pedagogów koniecznością. I tutaj dostrzegam rolę dydaktyki informatyki. Jak powinny być modelowane działania pedagogiczne w tym zakresie? Jak edukacja informatyczna i informacyjna mają nadszeregzać za przemianami cywilizacyjnymi? Wszak dynamika zmian w zakresie technologii informacyjno-komunikacyjnych jest oszałamiająca. Ogólne stwierdzenie, że funkcją wymienionych dziedzin edukacji jest wspomaganie rozwoju kultury informacyjnej i informatycznej pozostanie pustym dopóki nie zaproponujemy sensownych praktycznie możliwych do zaakceptowania rozwiązań. Ich skuteczność ujawni się w przebudowie struktury stratyfikacji społeczno-zawodowej.

²⁴ A. Siciński (red.), *Styl życia: koncepcje i propozycje*, PWN, Warszawa 1976.

Bibliografia

- Bard A., Söderqvist J., *Netokracja. Nowa elita władzy i życie po kapitalizmie*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2006.
- Bell D., *Nadejście społeczeństwa postindustrialnego. Próba prognozowania społecznego*, Instytut Badania Współczesnych Problemów Kapitalizmu, Warszawa 1975.
- Böhme G., *Antropologia filozoficzna*, IFiS PAN, Warszawa 1998.
- Czerniachowicz B., Marek S., Szczepkowska M., *Główne uwarunkowania funkcjonowania i rozwoju przedsiębiorstw przyszłości [w:] Podstawy nauki o organizacji*, S. Marek, M. Białasiewicz, PWE, Warszawa 2008.
- Furmanek W., *Edukacja a przemiany cywilizacyjne*, Wyd. Oświatowe FOSZE, Rzeszów 2010.
- Furmanek W., *Humanistyczna pedagogika pracy. Praca człowieka w cywilizacji informacyjnej*, Wyd. UR, Rzeszów 2014.
- Furmanek W., *Humanistyczna pedagogika pracy. Współczesność obiektem badań*, Wyd. UR, Rzeszów 2014.
- Goban-Klas T., Sienkiewicz P., *Spółczesność informacyjna: szanse, zagrożenia, wyzwania*, Wyd. Fundacja Postępu Telekomunikacji, Kraków 1999.
- Górski A., *Polityka i informacja [w:] Dylematy cywilizacji informatycznej*, red. A. Szewczyk, PWE, Warszawa 2004.
- Kamińska-Szmaj I. (red.), *Słownik wyrazów obcych*, Wyd. Europa, Warszawa 2001.
- Karpowicz T., *Słownik ortograficzny języka polskiego*, Wyd. Muza, Warszawa 2006.
- Kotarbiński T., *Sprawność i błąd*, PZWS, Warszawa 1971.
- Malikowski M., *Przestrzeń jako wymiar struktury społecznej i społecznych nierówności [w:] Społeczność i przestrzeń zurbanizowana*, red. M. Malikowski, S. Solecki, WSP, Rzeszów 1999.
- Nowacki T., Korabiowska-Nowacka K., Baraniak B., *Nowy słownik pedagogiki pracy*, Wyd. WSP TWP, Warszawa 1999.
- Olechnicki K., Załęcki P., *Słownik socjologiczny*, Wyd. Graffiti, Warszawa 1997.
- Porębski L., *Spółczesność informacyjna jako realizacja idei zrównoważonego rozwoju [w:] Społeczność informacyjna – wizja czy rzeczywistość*, L. Haber, II Ogólnopolska Konferencja Naukowa. AGH, Kraków 2004.
- Raffe D., *Participation in post-compulsory learning in Scotland [w:] School Dropout and Completion. International Comparative Studies in Theory and Policy*, eds. S. Lamb, E. Markussen, R. Teese, N. Sandberg, Polesel J., 2010.
- Rifkin J., *Wiek dostępu*, Wyd. Dolnośląskie, Wrocław 2001.
- Siciński A. (red.), *Styl życia: koncepcje i propozycje*, PWN, Warszawa 1976.
- Szpunar M., *Digital divide, a nowe formy stratyfikacji społecznej w społeczeństwie informacyjnym – próba typologizacji [w:] Społeczność informacyjna*, red. K. Wódz, T. Wieczorek, WSB, Dąbrowa Górnicza 2007.
- Tadeusiewicz R., *Spółczesność Internetu*, Akademicka Oficyna Wydawnicza EXIT, Warszawa 2002.
- Wilk A.M., *Polska wobec wyzwań społeczeństwa informacyjnego [w:] Internet, fenomen społeczeństwa informacyjnego*, red. T. Zasępa, R. Chmura, Wyd. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2001.